

KUR'AN'DA VEBAL KAVRAMI

Nurettin TURGAY¹

The Concept of “Vebal” in the Quran

The High Allah, sent prophets in order to show people the right way and sent down the holy books in this way.

Quran, is the finalist and most of excellent of the holy books. Quran gives information about the world and the hereafter to people with various stories and words.

The word “Vebal” one of the important words in the Quran. It means consequence and penalty. It passes in the Quran four times.

The word “Vebal”, is used in Quran as equivalent of actions in the world.

Anahtar Kelimeler

Kur'an, vebal, insan, Amel, dünya, Quran, vebal, human, action, world

Giriş

Kur'an, Yüce Allah tarafından insanlara, onların dünya ve ahiretleri hakkında bilgi vermek, onlara yol göstermek ve onları bu konularda aydınlatmak amacı ile gönderilmiştir. Başlangıcından bu yana bu ilahi kitaba inananlar olduğu gibi, inanmayanlar da olmaktadır. Yine Kur'an'da, inanmayanlara çeşitli vesilelerle meydan okunmaktadır.²

İnsanlar Kur'an'ı, gönderiliş amacına göre anlamak, ondan yararlanmak ve başkalarının ondan yararlanmalarını sağlamak için, onun üzerinde hep çalışmışlardır. Müfessirler, başlangıcından bu yana Kur'an'ı farklı açılardan yorumlamaya, onu rivayet, dirayet, kıssalar, irab, meani, ve benzeri yönlerden tefsir etmeye çalışmışlardır. Asrımızda özellikle konulu Kur'an çalışmaları, ağırlık kazanmıştır.³

¹ Yrd. Doç. Dr. Dicle Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi.

² el-Bakara 2/23; Yunus 10/38; Hud 11/13; el-İsra 17/88; el-Kasas 28/49.

³ Konulu Kur'an çalışmaları hakkında geniş bilgi için bakınız: Mustafa Müslim, *Kur'an Çalışmalarında Yöntem*, trc. Salih Özer, Ankara 1993, s.25 vd.

Biz de bu makalede, konulu Kur'an çalışmaları kapsamında "vebal" kavramını incelemeye çalıştık. Önce "vebal" kavramının tanımını yaptık; ardından bu kavramın geçtiği ayetlerin anlam ve yorumu üzerinde durarak, müfessirlerin konu ile ilgili görüşlerine yer verdik.

"Vebal" kelimesi semantik⁴ açıdan, cahiliye döneminden günümüze kadar çeşitli merhalelerden geçerek yeni anlamlar kazanmıştır. Bu kavramla ilgili ayetlerin anlam ve yorumları üzerinde durduktan sonra, onun semantik yönü hakkında da, kısaca bilgi vermeye çalışacağız.

Vebal Kelimesinin Anlamı

"Vebal", Arapça "vebule- yevbulu" fiilinden türemiş bir kelime olup, sözlükte kötülüğün sonucu olan korkunç ceza, hoş olmayan davranış, insana dokunan zarar ve kötü şey anlamlarına gelmektedir.⁵ Bu kelimenin kaynağı olan "vebele" fiili, ağır ve şiddetli olma, göğün şiddetli yağmur yağdırması gibi anlamları ifade etmektedir.⁶

İlk tefsircilerden Taberi (ö.310/922), vebal kavramını istenmeyen, hoş olmayan ve genel anlamda kötü olan şey, şiddetli kerahet diye tanımlamıştır.⁷ Nitekim Hz. Ali (ö.40/661) de, "vebal" kelimesiyle aynı kökten gelen "vebil" kelimesini bir şiirinde bu anlamda kullanmıştır:

"Ey kardeşim!.. Kibir ve gururu bırak. Çünkü kibir, insanlar için büyük bir ağırlıktır. Kalbinde tevazu hakim olsun. Çünkü tevazu, şerefli insanda güzeldir."⁸

⁴ Semantik hakkında geniş bilgi için bakınız: Alfred Korzybski, *Science and Sanity*, U.S.A.1958,s.19; Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, trc. Süleyman Ateş, Ankara tsz. s.15; F.R.Palmer, *Semantik*, trc. Ramazan Ertürk, Ankara 2001, s.12; Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1975, s.7.

⁵ Ebulbeka Eyyub b. Musa, *el-Külliyat Mu'cemun fi'l-Mustalahati ve'l-Furuki'l-Luğaviyyeti*, Beyrut 1993, s.947; Arap Dili Cemiyeti, *Mu'cemu Elfazi'l-Kur'ani'l-Kern*, Tahran tsz. II,780.

⁶ Ahmet b. Faris, *Mekayisu'l-Luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Beuryt tsz. VI, 82; İsmail b. Hammad el-Cevheri, *es-Sihhah*, thk.Ahmet Abdulğafur Attar, Beyrut 1984,V,1839.

⁷ Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Camii'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, Beyrut 1995, VII,77.

⁸ Naim Zerzur, *Divanu'l-İmam ali*, Beyrut 1995, s.168.

Hız. Ali, başka bir şiirinde de "vebal" kelimesi ile aynı kökten gelen "vebel" kelimesini, sağanak şeklindeki yağmur anlamında kullanmıştır:

"Onlar için feryat edip dövünenlerin gözleri, çok miktarda ağlayıp sağanak şeklinde gözyaşı döker."⁹

Vebal kelimesiyle aynı kökten gelen başka bazı kelimeler de, eski şiirlerde şiddetli yağmur anlamında kullanılmışlardır. Mesela Hız. Peygamberin amcası Ebu Talip (ö.620), bir şiirinde "vabil" kelimesini bu anlamda kullanmıştır:

"Asil Arap atının, ipini koparıp şiddetli sağanak şeklindeki yağmurdan kaçır gibi kaçması..."¹⁰

Eski Arap şiirinin meşhur şairlerinden olan Hansa (ö.24/644) da, "vabil" kelimesini bir şiirinde bu anlamda kullanmıştır:

"Bahar bulutlarından yağın şiddetli yağmurların oluşturduğu sel suları, bir kabri suladı."¹¹

Yine o dönemin meşhur şairlerinden Hassan b. Sabit (ö.55/674), "vebel" kelimesini bir şiirde aynı anlamda kullanmıştır:

"Sağanak şeklindeki doluları yağdıran, akşam karanlıklarını getiren bulutların sahibi Hassan'dan korkuyorlar."¹²

Diğer bir tanıma göre "vebal", mer'anın (otlağın) otunun bol, hazmedilmemesi, sağlığa zararlı (vehim) olması demektir.¹³ Cahiliye şiirinde "vebal" kelimesi bu anlamda da kullanılmıştır. Muallaka şairlerinden Züheyr b. Ebi Sülma (ö. 627), bu kavram içerisinde sayılan ve aynı kökten gelen "istif'al" babından olan "müstevbil" kelimesini bir şiirinde aynı anlamda kullanmıştır:

⁹ Zerzur, *D.İ. Ali*, s.153.

¹⁰ Muhammed et-Tevneci, *Divanu Ebi Talip*, Beyrut 1994, s.65.

¹¹ Ömer Faruk et-Tabba', *Divan-u Hansa*, Beyrut tsz, s. 98.

¹² Ömer faruk et-Tabba', *Divan-u Hassan b. Sabit*, Beyrut tsz, s.182.

¹³ Muhammed b. Ya'kub el-Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, Beyrut tsz. IV,64.

“ Ve hemen aralarında ölüm hükümlerini verdiler; sonra onları, havası ağır ve otları yenilmiş bir otlığa çıkardılar (onları vehim, ağır, kötü akıbetlere uğrattılar).”¹⁴

Otun bol ve vehim olması nasıl bir ağırlığa, hazımsızlığa ve sıkıntıya sebep olabiliyorsa, vebal kelimesi de aynı şekilde bir ağırlığı ifade etmektedir.¹⁵

Bu şiirlerde de dile getirildiği gibi, “vebal” kavramı ve onunla aynı kökten gelen “vabil”, “vebil”, “müstevbel”, “mevbil” ve “mevbile” gibi kelimeler, eski Arap şiirinde ağırlık, ağırlaşmış ve hazımsız yemek, bulanmış su, rahatsız eden acı ot, şiddetli yağmur, ağır ve kalın ağaç, çamaşır yıkamada kullanılan ağır tahta tokmak ve benzeri anlamlar için kullanılmışlardır.¹⁶

Günümüzde ise vebal, sonunda ceza ve azap olan fiil, kötü sonuç, sorumluluk, günah ve benzeri anlamlar için kullanılmaktadır.¹⁷ En eski kaynaklardan itibaren günümüze kadar bu kelime için yapılan tanımları incelediğimiz zaman, yapılan bütün tanımların, kelimenin kök anlamına yani “şiddet ve ağırlığa” dayandığı ve onun üzerine oturtulduğu anlaşılmaktadır. “Vebal” kavramını kısaca, maddi veya manevi yük, rahatsızlık veren şey, ağırlık ve sıkıntı diye özetlememiz mümkündür.

Kur'an'da Vebal Kavramı

“Vebal” kelimesi, Kur'an'da sadece dört ayette, bu kavramla aynı kökten gelen “vabil” kelimesi iki ayette üç defa, yine aynı kökten gelen “vebil”

¹⁴ Ebu Abdillah el-Hüseyn b. Ahmed b. el- Hüseyn ez-Zevzeni, *Şerhu'l-Makamat's-Seb'*, Beyrut tsz, s.84.

¹⁵ Hüseyin b. Muhammed er-Rağıb el-İsfahani, *el-Müfredat*, İstanbul 1986, s.803; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1971, VII, 4860. Vebal kavramının buna yakın tanımları için bkz: Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nahhas, *İ'rabu'l-Kur'an*, thk. Zuheyr Ğazi Zahid, Beyrut 1988, IV, 442, 445; Ebu Ubeyde Ma'mer el-Musenna, *Mecazu'l-Kur'an*, Beyrut 1981, I, 176; Muhyiddin ed-Derviş, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyanuhu*, Hımıs 1994, III, 19.

¹⁶ Bu konuda daha geniş bilgi ve örnekler içi bkz: Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi, *el-Cami li Ahkami'l-Kur'an*, Beyrut 1988, XIX, 33.

¹⁷ Sadrı Afşar ve diğerleri, *Ferheng-i Zeban-i Farisi İmruz*, Tahran 1369, s.981; Türk Dil Kurumu, *TürkçeSözlük*, “Vebal” Ankara 1988, II, 1555.

kelimesi ise, bir defa geçmektedir.¹⁸ Burada, önce “vebal”, ondan sonra onunla aynı kökten gelen “vabil” ve “vebil” kelimelerinin geçtiği ayetleri birer birer ele alarak, bu kelimelerin o ayetlerde kullanıldığı anlamlar üzerinde duracağız. Önce “vebal” kelimesinin geçtiği ayetleri ele alıyoruz:

1- ‘Ey iman edenler, hac ya da umre için ihrama girmişken, av hayvanlarını öldürmeyin. Sizden kim av hayvanını kasten öldürürse, cezası, öldürdüğü hayvana eş değer büyük ya da küçük baş bir hayvandır. Bunu, sizden adil iki kişi, Kabe’ye ulaştırılacak bir kurban olarak belirleyecektir veya kefarete olarak fakirleri doyuracak veya doyuracağı fakirler sayısınca oruç tutacaktır. Bu, yaptığı işin vebalini (cezasını) çekmesi içindir. Geçmişte yaptıklarınızı Allah bağışlamıştır. Kim tekrar eski yaptıklarına dönerse, Allah onun yaptığını yanına bırakmaz. Allah güçlüdür, hiç kimsenin yaptığını yanına koymaz.’¹⁹

Bu ayette, ihramda olan herhangi bir kişinin, bilerek kendi iradesi ile bir av hayvanını öldürmesi durumunda, bir kurban kesmesinin veya fakirlere sadaka vermesinin ya da o nispette oruç tutmasının gerektiği anlatılmaktadır. Kurban ve sadaka mal ile, oruç ise beden ile yapılan ibadetlerdir. İster mal, ister beden ile yapılsın, bu gibi ibadetlerin tümü, insanı doğluna verilen birer yükümlülüktür. Onun için bu ceza, burada “vebal” olarak tanımlanmaktadır. “Vebal” kelimesi, yukarıda bu kavramın tanımını yaparken, eski Arap şiirinden çeşitli örneklerle anlatmaya çalıştığımız gibi, Kur’an nazil olmadan önceki dönemde, genel anlamıyla maddi veya manevi ağırlık manasında kullanılmıştır. Bu ayette de bu kavram, bir yükümlülük, maddi veya manevi bir ağırlık anlamında kullanılmaktadır. Klasik tefsir kaynaklarının bir çoğunda, bu istikamette yorumlar yapılmıştır.²⁰

¹⁸ Muhammed Fuat Abdalbaki, *el-Mu’cemu’l-Mufehres li Elfazi’l-Kur’ani’l-Kerim*, Beyrut tsz. s.741. Vebal kelimesinin geçtiği ayetler: el-Maide 5/95; el-Haşr 59/15; et-Teğabun 64/5; et-Talak 65/9. Vabil kelimesinin geçtiği ayetler: el-Bakara 2/264,265. Vebil kelimesinin geçtiği ayet: el-Müzzemmil 73/16

¹⁹ el-Maide 5/95.

²⁰ Ömer b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Carullah ez-Zamahşeri, *el-Keşşaf*, Mısır 1977,II,48; el-Kurtubi, el-Cami,VI,204; Nasiruddin Ebu Said b. Ömer b. Muhammed el-Beydavi, *Envaru’t-Tenzil ve Esraru’t-Te’vil*, Mısır 1955, I,128; Fahrudin er-Razi, *Mefatihü’l-Ğayb*, Beyrut 1990,XII,102;Ahmed es-Savi, *Haşiyetun ala Tefsiri’l-Celaleyn*,

Çağdaş tefsirciler de, bu ayetteki vebal kelimesini, söz konusu işin ağır sonucu olarak yorumlamaktadır.²¹

2- “Onların durumu, kendilerinden az önce, yaptıklarının vebalini tadan (cezasını çeken), ahirette de kendileri için acı bir azap bulunan kimselerin durumu gibidir.”²²

Yukarıdaki ayette olduğu gibi bu ayette de “vebalı tatma” kavramı, söz konusu kişilerin, küfürleri münasebetiyle Yüce Allah tarafından dünya hayatında çeşitli afet ve musibetlerle cezaya çarptırılmaları anlamındadır. Ayrıca ahirette de, bu küfürlerinin azabını göreceklerdir.²³

Bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi, çeşitli tefsir kaynaklarında, insanoğlunun işlediği günahlarının karşılığı olarak dünya hayatında kendisine çeşitli afet veya musibetler şeklinde verilen cezaya “vebal” denir. Aşağıda “vebal” kavramı ile ilgili olarak ele alacağımız ayetlerle ilgili tefsir kaynaklarında da, buna benzer bilgilere rastlanmaktadır.

3- “Daha önce inkar edenlerin haberi size gelmedi mi? Onlar, işlerinin vebalini tattılar ve onlar için acı bir azap da vardır.”²⁴

Yüce Allah, küfre giren bu insanlara, küfürlerinin cezasını yani vebalını dünya hayatında kendilerine tattırdı. Onların ahiretteki cezaları da, acı bir azap olacaktır.²⁵ İnsanların dünya hayatında cezalandırılmaları, çeşitli afet ve musibetler şeklinde olabilir. Nitekim Allah’ın yolundan sapan, zulüm ve haksızlıkta bulunan, çeşitli ahlaksızlıkların içine düşen bazı ümmetlerin muhtelif şekillerde helak olmaları, Kur’an kıssalarında anlatılmaktadır. Bu ümmetlerin helak olmaları, onların vebalı olarak yorumlanabilir.

4- “Nice kent var ki, Rabb’inin ve O’nun elçilerinin buyruğuna baş kaldırdı. Biz de onu (o kentin halkını) çetin bir hesaba çektik ve ona

Beyrut tsz. I,309.

²¹ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, trc. Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk, İstanbul 1999,I,212; M. Mahmut Hicazi, *Furkan Tefsiri*, trc. Mehmet Keskin, İstanbul tsz.II,110.

²² el-Hasr 59/15.

²³ Et-Taberi, *el-Cami*, XXVIII, 63; Yazır, *Hak Dini*, VII, 4860.

²⁴ et-Tağabun 64/5.

²⁵ Et-Taberi, *el-Cami*, XXVIII,154.

görülmemiş biçimde azap ettik. İşinin vebalini tattı. İşinin sonucu tam bir ziyan idi. Allah, o insanlara şiddetli bir azap da hazırlamıştır.”²⁶

Rivayet edildiğine göre Abdullah İbn Abbas (ö.68/687), bu ayette söz konusu olan vebalin, Yüce Allah tarafından o insanlara dünya hayatında verilen ceza olduğunu söylemiştir.²⁷ Ayette ifade edildiği gibi, ahiretteki şiddetli azapları ise, ayrıdır.

Yukarıda da değindiğimiz gibi çeşitli tefsir kaynaklarında, bu ayetlerde söz konusu olan “vebal”, insanların işlediği günahların dünya hayatındaki cezası olarak yorumlanmaktadır. Bu ceza, çeşitli afet ve musibetler şeklinde gerçekleşmektedir. Ahiretteki azap ise, ayrıca verilecektir. Ayetlerdeki ifade akışından da böyle bir kanaate varılabilmektedir.

Burada anlamları üzerinde durduğumuz ayetlerin ilkinde, ihramın yasaklarına uymayan kişilere verilen ceza, “vebal” olarak tanımlanmaktadır. Haliyle bu ceza, işlenen suçun karşılığının dünya hayatındaki boyutudur. Ondan sonraki üç ayette de, durum yine böyledir.

Bu ayetlerde verilen bilgilere göre, Allah'ın emirlerine muhalefet eden, zulüm, şirk ve küfür içine giren insanlara, yaptıklarının cezası olarak dünya hayatında kendilerine verilen ceza, “vebal” diye tanımlanmaktadır. Ayrıca ahirette de kendilerine ceza verilecektir.

Yukarıda değindiğimiz gibi Kur'an'da, “vebele” kökünden gelen “vabil” ve “vebil” kelimeleri de geçmektedir. Bu iki kelimenin Kur'an'daki yeri ve vebal kelimesi ile münasebetleri üzerinde ayrı ayrı durmaya çalışacağız.

Vabil kelimesi, Kur'an'da ikisi bir ayette olmak üzere üç defa geçmektedir:

“Ey inananlar, insanlara gösteriş için malını harcayıp Allah'a ve ahiret gününe inanmayanlar gibi sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böyle kişilerin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun (vabilin) kendisini çıplak

²⁶ et-Talak 65/8,9,10.

²⁷ et-Taberi, *el-Cami*, XXVIII, 193.

bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar, kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah, kafirler topluluğunu hidayete erdirmez.

Allah'ın rızasını kazanmak arzusuyla ve kalben güven içinde olarak mallarını harcayanların durumu da, bir tepe üzerindeki bir bahçeye benzer ki, bol yağmur (vabil) değince, ürünü iki kat verir. Bol yağmur (vabil) değmese bile ona çiseleme yeter. Allah, yaptıklarımızı hakkıyla görmektedir.”²⁸

Bu ayetlerde üç defa geçen vabil kelimesine, sözlük ve tefsir kitaplarında, şiddetli ve bol yağmur anlamı verilmektedir.²⁹

Görüldüğü gibi, vebal ile aynı kökten gelen vabil kelimesi de, ona yakın bir mana ifade ederek, şiddet, bolluk ve bir nevi ağırlık anlamını ifade eden şiddetli ve bol yağmur manasına gelmektedir. Ancak vabil kelimesi, yağmurun şiddet yönünü vurgulamakta, vebal ise, cezanın ağırlığı ile ifade edilmektedir. Burada vebalin ağırlığı, bol yağmurdaki şiddet unsuruna benzemektedir. Yani benzeme yönü, yağmurdaki şiddet olgusudur. Bu iki kelime arasındaki anlam bağlarını, şöyle bir ifade ile de dile getirmeye çalışmamız mümkündür: Yüce Allah, kendisine isyan eden nice kavmi, şiddetli yağmurlarla cezalandırıp onları helak etmiş ve yaptıkları kötülüklerinin karşılığı olan vebali bu şekilde kendilerine tattırmıştır.

Vebil kelimesine gelince, Kur'an'da tek bir yerde geçmektedir:

“Fir'avn, elçiye karşı geldi. Biz de onu feci ve ağır (vebil) bir şekilde yakaladık.”³⁰

Çeşitli kaynaklardaki bilgilere göre bu ayette geçen vebil kelimesi, helak edici şiddet, ağırlık ve benzeri anlamlara gelmektedir.³¹ Genel olarak bilindiği gibi, Fir'avn'ın helaki de, tabiat olayları halinde gerçekleşen afet ve musibetler şeklinde olmuştur.

²⁸ El-Bakara 2/264,265.

²⁹ Ali b. Muhammed b. Habib el-Maverdi, *en-Nuketu ve'l-Uyunu*, Beyrut 1992,I,340;İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*,XI,720.

³⁰ El-Müzzemmil 73/16.

³¹ el-Maverdi, *en-Nuketu*, VI,130; İsmail b. Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Beyrut 1969, IV,438; Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut 1994, XI,720; Yazır, *Hak Dini*, VIII, 5435; Esed, *K.Mesajı*, ,s.1200.

Bazı tefsir kaynaklarında vebal kelimesi, vebil kelimesi ile tefsir edilerek, ikisinin de ağırlık ve şiddet anlamına geldiği anlatılmış³² ve Kur'an, Kur'an'la tefsir edilmiştir.

Aynı kökten gelen vebal, vabil ve vebil kelimelerinin üçü de, bir bakıma eş anlamlı olarak cahiliye dönemi şiirinde şiddet ve ağırlık anlamında kullanılmışlardır.³³ Yukarıda vebal kavramının tanımını yaparken, çeşitli divanlardan şiirlerle örnekler vererek bu kelimeleri tanıtmaya çalıştık.

Rivayet edildiğine göre bir hadiste de, her binanın, sahibi için bir vebal olduğu haber verilmiştir.³⁴ İbn Manzur (ö.711/1311), bu hadiste ifade edilen vebal kavramının, ahiretteki azap olduğunu söylemiştir.³⁵ Ancak onun bu yorumu, yukarıda manalarını anlatmaya çalıştığımız ayetlere ve yaptığımız açıklamalara pek uygun düşmemektedir. Vebal kelimesinin bu hadisteki anlamının da, dünya hayatındaki bir meşgale, sıkıntı, manevi bir ağırlık ve sorumluluk olabileceği kanaatindeyiz.

Bilindiği gibi, lafızların taşımış olduğu anlamlar, doğuşlarından itibaren günümüze gelinceye dek, bir takım tarihi merhale ve değişikliklerden geçmiştir. Bu kelimelerin ilk kullanımlarının üzerinden gelip geçen çeşitli kuşakların da, kendilerine göre değişik sosyal ve psikolojik yapıları vardır. Haliyle onların bu sosyal ve psikolojik yapıları, her dönemde kendine göre dil üzerinde etkili olmaktadır. Kanaatime göre, tarihi seyir içerisinde dilde meydana gelen bu değişimleri engellemek veya durdurmak, imkansız gibi görünmektedir. "Tarihsel Semantik", bu şekilde asırlar boyunca dilde meydana gelen anlam değişmesi ve onunla ilgili hususları inceler. "Betimsel Semantik" ise, anlam değişmesine yönelik bu incelemeyi, dilin geçirmiş olduğu evreler içerisinde, sadece belirli bir merhaleyi ele almak suretiyle yapar.³⁶ Sözlük çalışmalarına gelince, anlam bilim dediğimiz semantik

³² Ebu İshak İbrahim b. es-Seri ez-Zeccac, *Maani'l-Kur'an ve I'rabuhu*, Beyrut 1988,II, 208; Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefi, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, (Hazin tefsirinin kenarında), Mısır tsz. I,495.

³³ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, XI,720 vd.

³⁴ Ebu Davud, Edep, 157; İbn Mace, Zühd, 13, Tirmizi, Kıyame, 39.

³⁵ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, XI,720.

³⁶ Hakim Malik Luaybi, *et-Teradüf fi'l-Luğa*, Irak tsz. s.21 vd; Muhammed es-Seyid Ali

çalışmalarından farklı olarak, geçmiş nesillerin çeşitli lafızlara yüklemiş oldukları anlamlar üzerinde durulur ve bu çalışmalarda, sadece belirli bir merhale göz önünde bulundurulur.

Bu ölçülere göre vebal kavramını semantik açıdan ele aldığımız zaman görüyoruz ki, bu kavram, eski Arap şiirinde şiddetli yağmur, bulanık su, rahatsızlık veren bol miktardaki ot, genel anlamda vehamet ve ağırlık ifade eden şeyler için kullanılmıştır. Yukarıda şiirleri üzerinde durduğumuz cahiliye dönemi şairlerinden Züheyr b. Ebi Sulma ve Ebu Talib ile muhadremun şairlerinden Hansa ve Hassan b. Sabit, şiirlerinde vebal kelimesinin türevlerinin bu gibi anlamlarda kullanmışlardır. Bu şairlerin şiirlerine dayanarak, vebal kelimesinin o dönemde bu gibi anlamlarda kullanılmış olabileceği kanaatına varmaktayız. O zamanın insanı, çöl hayatını sürdürerek tabiatla baş başa yaşadığı için bu gibi kavramları, yaşadıkları sosyal ve fiziki çevre ile irtibatlandırarak kullanmış olabilirler. Çünkü o insanlar, bir dini inançtan ziyade tabiat olaylarına bağlı bulunuyorlardı.

Bilindiği gibi İslam dininin Arabistan'da yayılması ile, toplumda bir inanç devrimi gerçekleşti. Bu olay, kısa zamanda toplumun sosyal, siyasal, dil ve kültür alanlarında büyük değişikliklerin meydana gelmesine sebep oldu. Bu arada Kur'an'da yer alan "vebal" kavramı da, dini bir anlam kazandı. Bu kavram, daha önceleri tabiat olaylarına dayanan bir ağırlık anlamında kullanılıyorken, İslam kültüründe, insanın işlediği bir günah sebebiyle kendisine verilen manevi bir ağırlık veya afet ve musibet şeklindeki bir ceza anlamında kullanılmaya başlanmıştır. "Vebal" kelimesinin geçtiği ayetlerden anladığımız kadarıyla, bu kavram, dolaylı olarak da olsa, bir bakıma yine tabiat olaylarıyla irtibatlı bulunmaktadır.

Günümüzde ise "vebal", yukarıda da geçtiği gibi sonunda ceza ve azap olan fiil, kötü sonuç, sorumluluk, günah ve benzeri anlamlar için kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi "vebal" kavramı, semantik açıdan günümüze kadar üç aşama geçirmiş bulunmaktadır. Bu kavram, İslam öncesinde dini olmayan yalın bir anlamda kullanılmaktaydı, Kur'an'ın nazil olmasıyla dini bir anlam kazandı ve günümüzde daha geniş bir manaya

Belasi, *Arap dili Semantiği*, trc. Celalettin Divlekçi, S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Isparta 1997, IV, 273.

kavuştu. Hemen hemen bütün bu mana genişlemeleri, kök olarak kabul edebileceğimiz ağırlık kelimesi üzerine kurulabilmekte ve anlam olarak onda birleşebilmektedir.

Kur'an-ı Kerimde geçen "azap" ve "ceza" kelimeleri de, "vebal" kelimesine yakın mana ifade ederler. "Azap" kelimesi, kelime olarak acı, eziyet, elem, ceza, ve benzeri anlamlara gelir. Aslında, insanın hoşuna gitmeyen, ona zor gelen ve ona elem veren her şeye, azap demek mümkündür.³⁷ Azap kelimesi, türevleriyle birlikte cahiliye şiirinde de bu gibi anlamlarda kullanılmıştır.³⁸ Bu kelime Kur'an'da, inanmayan insanların ahiret hayatında cezalandırılmaları,³⁹ kulun kula zulmü⁴⁰ ve Allah'ın, bazı insanlar vasıtasıyla diğer bazı insanları cezalandırması⁴¹ anlamlarında kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi İslam kültüründe azap, insanın hem dünya ve hem de ahiret hayatında çektiği ceza ve sıkıntı anlamındadır. Vebal ise, yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi, insanın dünya hayatında çektiği şiddet ve sıkıntı için kullanılır.

"Ceza" kelimesine gelince, kelime olarak karşılık, bedel, telafi, tazminat, karşılık olarak verilen şey ve benzeri anlamlara gelir. "Ceza" kelimesi, cahiliye şiirinde de bu anlamlarda kullanılmıştır.⁴² Kur'an'da ceza, insanın, iyi veya kötü, yaptığı her şeyin karşılığını bulması,⁴³ Yüce Allah tarafından insanlara dünya hayatında verilen çeşitli nimet ve mükafatlar,⁴⁴

³⁷ El-İsfahani, el-Müfredat, s. 490; İbrahim Mustafa ve diğerleri, el-Mu'cemu'l-Vasit, "Azebe" md. Tahran tsz. II, 595.

³⁸ İbn Manzur, Lisanu'l-Arab, I, 584.

³⁹ el-Bakara 2/161; Alu İmran 3/77, 151; en-Nisa 4, 10, 55, 139, 145, 161, 172; el-Maide 5/72, 73, 94, 95; Hud 11/107; İbrahim 14/16, 17,49; en-Nahl 16/88; el-İsra 17/15; el-Kehf 18/29.

⁴⁰ el-Bakara 2/49.

⁴¹ et-Tevbe 9/14; el-Kehf 18/86, 87.

⁴² İbn Manzur, Lisanu'l-Arab, "Ceza" md., XIV, 143; Ahmed el-Ayid ve diğerleri, el-Mu'cemu'l-Arabi el-Esasi, "Ceza" md., Basım yeri ve yılı yok, s.248.

⁴³ el-A'raf 7/147; Taha 20/15; en-Neml 27/90; Yasin 36/45; es-Saffat 37/39; Ğafir 40/17; el-Casiye 45/22, 28; et-Tur 52/16; et-Tahrim 66/7.

⁴⁴ el-Kasas 28/14; es-Saffat 37/80, 105, 110, 121, 131.

insanın insanı ödüllendirmesi,⁴⁵ Yüce Allah'ın insanı dünya hayatında insan vasıtasıyla veya başka çeşitli şeylerle cezalandırması,⁴⁶ ahirette af, mağfiret, cennet ve ahiret hayatı ile ilgili diğer çeşitli nimetler⁴⁷ ve ahiret hayatındaki cehennem azabı ile bu hayattaki diğer çeşitli meşakkatler⁴⁸ gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Bu tanımlardan anlaşıldığı gibi ceza, iyi veya kötü, yapılan her şeyin karşılığıdır. Ceza, bir anlamda mükafat olarak verilen cennet, başka bir anlamda kötülüğün karşılığında verilen cehennem olarak da değerlendirilebilir. Buna göre anlam itibariyle ceza kelimesi, vebal kelimesinden daha geniş kapsamlıdır. Bazı kaynaklarda ceza kelimesinin vebal kelimesiyle aynı manayı ifade ettiğine yer verilse de,⁴⁹ anlamlarını karşılaştırdığımız zaman, ceza kelimesinin daha geniş kapsamlı olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Kaynaklardan anlaşıldığına göre “vebal” kelimesi, Arap dilinde salt olarak ağırlık, yük anlamında kullanılmıştır. Ancak Kur'an'da bu kelime, semantik bir anlam genişlemesine uğrayarak, ‘işlenen bir suçun ağır sonucu ve cezası’ şeklinde tanımlanmakta ve dini bir anlam kazanmaktadır. Bundan anlaşılmaktadır ki, Kur'an öncesinde “vebal” kavramı dini olmayan bir muhtevada iken, Kur'an'ın nüzulünden sonra günah kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Ancak, tefsir kaynaklarından öğrendiğimiz kadarıyla Kur'an semantiğinde, işlenen bir suçun ahirette karşılık görmesine “azap”, aynı suçun dünyada karşılık görmesine ise “vebal” denmektedir. Ne var ki, konu ile ilgili ayetlerden anlaşıldığına göre, işledikleri günahın dünyadaki cezası olan vebali çeken kimseler, yine aynı günahın ahiretteki azabından muaf sayılmamaktadırlar.

⁴⁵ el-Kasas 28/25.

⁴⁶ el-Bakara 2/191; el-Maide 5/33, 38, 195; Yunus 12/25.

⁴⁷ Alu İmran 3/145; el-En'am 6/84; Yunus 12/22; el-Mü'minun 23/111; Fussilet 41/28; el-Ahkaf 46/14; el-İnsan 76/12; en-Nebe 78/36; el-Beyyine 98/8.

⁴⁸ en-Nisa 4/93, 123; el-En'am 6/93, 120, 138, 160; Yunus 10/52; el-İsra 17/63; el-Enbiya 21/29; el-Kasas 28/84; Fatır 35/36; Gafir 40/40.

⁴⁹ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1989, III, 63.

Kur'an sonrası oluşan geleneğimizde ise vebal, günah ve manevi sorumluluk anlamında kullanılmakta; günümüzde bu anlam, yaygın olarak kullanılmaktadır. Şu halde diyebiliriz ki, vebal kelimesi, günümüze intikal edene kadar üç önemli semantik aşama geçirmiştir: 1. İslam öncesindeki yalın ve dini olmayan anlam. 2. Kur'an'ın nüzulünden sonra iktisap ettiği dini anlam. 3. Kur'an sonrası geleneğimizde kullanıldığı üzere, günah ve manevi sorumluluk şeklindeki anlam. Burada ikinci ve üçüncü anlam, "günah" kavramını içermiş olmakla aynı paydada buluşmaktadır. Ne var ki, bu üçüncü anlam, önemli ölçüde ikinci anlamdan etkilenmiş ise de, ikincisine göre daha genel bir muhtevaya kavuşmuştur.

Netice olarak vebal, insanoğlunun kendi olumsuz manadaki fiillerinin sonucu olarak dünyada gördüğü karşılıktır. Çünkü Kur'an'da yer alan "vebale emrihim" ifadesi, bu olguya işaret etmektedir.

Kur'an'daki "azap" kavramı, insanın dünya hayatındaki icraatlarından sorumlu olduğunu vurgulamaktadır. Ancak, "vebal" kelimesi, bu olguyu daha belirgin bir biçimde ortaya koymaktadır. Sözcüğü, doğayı hor kullanmanın direk bir bedeli vardır: Ekolojik denge bozulur ve bunun bedelini insanlar öder. İşte Kur'an'da, bu nevi bedellerin ödenmesi, "vebale emrihim" şeklinde ifade edilmektedir. Böylelikle insanın yaptıklarından sorumlu olduğu keyfiyeti daha somut bir biçimde hatırlatılmaktadır.

Bibliyografya

- ABDULBAKİ, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfazi'l-Kur'an*, Beyrut tsz.
- AFŞAR, Sadri ve diğerleri, *Ferheng-i Zeban-i Farisi İmrüz*, Tahran 1369.
- AKARSU, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1975.
- ARAP Dili Cemiyeti, *Mu'cemu Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Tahran tsz.
- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1989.
- BELASİ, Muhammed es-Seyyid Ali, *Arap Dili Semantiği*, trc. Celalettin Divlekçi, S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Isparta 1997.
- BEYDAVİ, Nasiruddin Ebu Said b. Ömer b. Muhammed, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Mısır 1955.

- CEVHERİ, İsmail b. Hammad, *es-Sihhah*, thk. Ahmet Abdulğafur Attar, Beyrut 1984.
- DERVİŞ, Muhyiddin, *I'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyanuhu*, Himis 1994.
- EBU DAVUD, Süleyman İbnu'l-Eş'ab, *Sünen-i Eb-i Davud*, Basım yeri ve yılı yok.
- EBULBEKA, Eyyub b. Musa, *el-Külliyat Mu'cunun fi'l-Mustalahati ve'l-Furuki'l-Luğaviyyeti*, Beyrut 1993.
- EBU UBEYDE, Ma'mer el-Müsenna, *Mecazu'l-Kur'an*, Beyrut 1981.
- ESED, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, trc. Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk, İstanbul 1999.
- FİRUZABADİ, Muhammed b. Ya'kub, *el-Kamusu'l-Muhit*, Beyrut tsz.
- HİCAZİ, M. Mahmut, *Furkan Tefsiri*, trc. Mehmet Keskin,
- İBN FÂRİS, Ahmet, *Mekayisu'l-Luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Beyrut tsz.
- İBN KESİR, İsmail, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Beyrut 1969.
- İBN MACE, Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *Sünen-u İbn Mace*, Basım yeri ve yılı yok.
- İBN MANZUR, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut 1995.
- İSFAHANİ, Hüseyin b. Muhammed er-Rağib, *el-Müfredat*, İstanbul 1986.
- İZUTSU, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, trc. Süleyman Ateş, Ankara tsz.
- KORZYBSKİ, Alfred, *Science and Sanity*, U.S.A. 1958.
- KURTUBİ, Muhammed b. Ahmed, *el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an*, Beyrut 1988.
- LUAYBİ, Hakim Malik, *et-Teradiüf fi'l-Luğa*, Irak tsz.
- MAVERDİ, Ali b. Muhammed b. Habib, *en-Nuketü ve'l-Uyunu*, Beyrut 1992.
- MÜSLİM, Mustafa, *Kur'an Çalışmalarında Yöntem*, trc. Salih Özer, Ankara 1993.

- NAHHAS, Ahmed b. Muhammed b. İsmail, *İ'rabu'l-Kur'an*, thk. Zuheyr Ğazi Zahid, Beyrut 1988.
- NESEFİ, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, (Hazin tefsirinin kenarında), Mısır tsz.
- PALMER, F.R., *Semantik*, trc. Ramazan Ertürk, Ankara 2001.
- RAZİ, Fahrüddin, *Mefatihü'l-Ğayb*, Beyrut 1990.
- SAVİ, Ahmed, *Haşiyetun ala Tefsiri'l-Celaleyn*, Beyrut tsz. I,309.
- TABBA', Ömer Faruk, *Divan-u Hansa*, Beyrut tsz.
- Divan-u Hassan b. Sabit*, Beyrut tsz.
- TABERİ, Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, Beyrut 1995.
- TEVNECİ, Muhammed, *Divanu Ebi Talip*, Beyrut 1994.
- TİRMİZİ, Muhammed b. İsa b. Sevre, *el-Camiu's-Sahih*, Mısır 1975.
- TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe Sözlük*, "Semantik", "Vebal", Ankara 1988.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1971.
- ZAMAŞERİ, Mahmud b.Ömer b. Muhammed b. Ahmed Carullah, *Tefsiru'l-Keşşaf*, Mısır 1977.
- ZECCAC, Ebu İshak İbrahim b. es-Seri, *Maani'l-Kur'an ve İ'rabuhu* Beyrut 1988.
- ZERZUR, Naim, *Divanu'l-İmam Ali*, Beyrut 1995.
- ZEZENİ, Ebu Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. el-Hüseyn, *Şerhu'l-Makamat's-Seb'*, Beyrut tsz.

